

OBILNÝ MONOPOL V ZRKADLE ARCHÍVNÝCH DOKUMENTOV SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO ARCHÍVU

DANIELA TVRDOŇOVÁ

Aj napriek tomu, že v Československu sa riadené hospodárstvo a systém rôznych úradovní udržali po prvej svetovej vojne dlhšie než v iných európskych krajinách (Anglicko, Francúzsko, Nemecko), boli pre medzivojnovú Československú republiku v dvadsiatych rokoch, obzvlášť po stabilizácii hospodárskych dôsledkov prvej svetovej vojny, príznačné len minimálne štátne intervencie do ekonomiky. Zmenu tohto trendu v ČSR priniesla agrárna kríza v roku 1928 a následne i veľká hospodárska kríza a jej dôsledky. Vzhľadom na charakter hospodárstva Slovenska mala vo východných častiach republiky oveľa väčší dopad agrárna kríza. V jej dôsledku sa ceny poľnohospodárskych výrobkov v rokoch 1928–1933 znížili priemerne o 41,8%, zatiaľ čo výrobné náklady poľnohospodárov klesli len o 17,3%. Poľnohospodári už neboli schopní plniť svoje záväzky voči štátu a veriteľom, čím objemne vzrástol počet exekučných konaní a následne sa nielen malí, ale i strední a veľkí roľníci často ocitli na pokraji hospodárskej existencie.¹

V tridsiatych rokoch poznačených hospodárskou krízou bolo štátom prijatých viacero ekonomických regulačných opatrení.² Práve nástup syndikátov označil národohospodár Karel Engliš už v roku 1935 za priamy podnet k vzniku riadeného hospodárstva. Samotný vznik syndikátu mal za cieľ len racionalizáciu výrobných nákladov v konkrétnej oblasti podnikania, avšak vo chvíli, keď o takýto syndikát prejavil záujem štát a pristúpil k nútenému vzniku syndikátov, začalo sa riadenie ekonomických procesov zhora, akokoľvek si takýto postup vyžadovali samotné výrobné podniky. Úplný zlom v hospodárstve krajiny nastal vtedy, keď štát prebral aj

---

1 Ferenčuhová, Bohumila – Zemko, Milan: V medzivojnovom Československu 1918–1939. Bratislava 2012, s. 360–362.

2 Napr. nútená syndikalizácia v oblasti výroby skla – vládnym nariadením č. 2/1936 Zb. z. a n., v textilnej výrobe vládnym nariadením č. 228/1936 Zb. z. a n., v ťažbe dreva vládnym nariadením č. 170/1933 Zb. z. a n. a i. Takýto syndikát vznikol, ak oň požiadala smerodajná časť danej priemyselnej oblasti; určoval okrem iného najvyšší prípustný rozsah výroby a odbytu. Pozri Gábriš, Tomáš: Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918). Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, s. 13; dostupné na: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf> [10. 4. 2014].

zodpovednosť za nerovnováhu v jednotlivých odvetviach a prípadné straty začal vyrovnávať priamo zo štátneho rozpočtu.³

V roku 1933 počas vrcholenia dôsledkov krízy nastal v smerovaní Československej republiky konečný obrat od liberalistických princípov riadenia ekonomiky k jej usmerňovaniu systémovými opatreniami štátnomonopolistického charakteru.⁴ Kľúčovým nástrojom vlády k posilneniu štátnej moci bolo prijatie zákona o mimoriadnej moci nariadovacej pod číslom 95/1933 Zb. z. a n. Na jeho základe mohla vláda najmä v oblasti priemyselnej výroby a poľnohospodárstva prijímať rôzne nariadenia a opatrenia, ktoré podliehali až dodatočnému schvaľovaniu parlamentu. Platnosť zmocňovacieho zákona bola dvakrát predĺžená a aj keď sa skončila 30. júna 1935, účinky prijatých opatrení pôsobili na hospodárstvo ešte i v roku 1937. Počas tohto obdobia bolo vydaných celkovo 306 vládnych nariadení, z ktorých sa až 129 týkalo otázok poľnohospodárstva.

Asi najväčší dopad na poľnohospodárstvo malo z vládnych zásahov jednoznačne prijatie vládneho nariadenia č. 137/1934 Zb. z. a n.⁵ o úprave obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami, nazývaného aj obilný monopol. Cieľom obilného monopolu, ako bolo uvedené priamo v ustanovení § 1 ods. 1 vládneho nariadenia, bolo zabezpečiť zaistenie a usmernenie odbytu a cien domáceho obilia, ale i upraviť obchod s múkou, mlynskými výrobkami a niektorými krmovinami.⁶ Ceny týchto poľnohospodárskych plodín tak už ďalej neboli regulované pomerom ponuky a dopytu na plodínovej burze, ale na každý rok určované priamo vládou. Jednotlivé ceny boli vždy stanovené podľa regiónov, čím boli aj naďalej znevýhodnení poľnohospodári z chudobnejších oblastí, najmä zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi, avšak celkové rozdiely medzi západnými a východnými časťami ČSR sa zmenšili. Okrem umelého zásahu do trhovej ekonomiky štátu priniesol obilný monopol aj ďalšie problémy. Tým najzávažnejším bol jeho dvojitý účinok. Pomáhal síce prežiť aj drobným poľnohospodárom tým, že udržiaval ceny obilia na prijateľnej úrovni, na druhej strane sa hlavne v neúrodných rokoch ešte viac zvyšovali ceny potravín.⁷ Poľnohospodári mali dopredu zaistený nielen odbyt obilia, ale i dodávky krmív, nemohli však svoje obilie slobodne predať či kúpiť, v každom regióne boli pre tieto transakcie určení nakupovači. Akékoľvek straty, ktoré

3 Doležalová, Antonie: Nebylo úniku? Kontinuita a diskontinuita v ekonomickém vývoji ve 30. a 40. letech XX. století. Příspěvek byl přednesen v září 2008 na konferenci Československo a krize demokracie. V rozšířeném znění, s poznámkovým aparátom a seznamem literatury vychází text v knize: Němeček, Jan (red.): Československo a krize demokracie ve střední Evropě. Praha 2010. Dostupné aj na: http://kie.vse.cz/wp-content/uploads/2009/11/WP_6_2010.pdf.

4 Ferencuhová, B. – Zemko, M., ref. 1, s. 360–361.

5 Vládne nariadenie č. 137/1934 Zb. z. a n. zo dňa 13. júla 1934 o úprave obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami. Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Čiastka 55, vydaná 14. júla 1934.

6 Obilím sa pre potreby tohto zákona rozumela pšenica, žito, jačmeň, ovos a kukurica všetkých druhov a ako krmoviny chápali otruby a šrot všetkého druhu, pokrutiny a repné orezky z liehovaru.

7 Horáková, Monika: Obilní monopol v ČSR. In: Dny práva 2011 – Days od Law 2011 [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012, soubor 9788021047334, dostupné na: <http://www.law.muni.cz/content/cs/proceedings/> [10.4.2014].

mohli pri regulovanom obchode s obilím a výrobkami vzniknúť, boli priamo subvencované štátom. Výkupné ceny boli vždy stanovené na jeden rok dopredu a odstupňované podľa mesiacov a oblastí. Najnižšie ceny boli stanovené po žatve a najvyššie samozrejme pred ňou, teda v júni, podľa oblastí bola najvyššia cena stanovená v Prahe, najnižšia na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Poľnohospodár pri tomto systéme vedel dopredu približne určiť, za koľko a v ktorom mesiaci obilie môže predať. Cenu však ovplyvňovala aj kvalita ponúkaného tovaru, podľa ktorej ceny kolísali až o 30%. V nevýhode boli aj tí, ktorí nemali vlastné sklady, či nevedeli obilie nikde uskladniť a museli ho predať za nižšiu cenu ihneď po žatve.⁸

Vykonaním úloh vyplývajúcich z obilného monopolu v ČSR boli poverení:

1. Centrokooperatív, zväz jednôt hospodárskych družstiev republiky Československej v Prahe, spoločnosť s r. o.,
2. Záujmové ústredie družstevných zväzov, spoločenstvo s. r. o. v Prahe,
3. Ústredné nákupné a predajné družstvo obchodných mlynov v republike Československej, spoločenstvo s r. o. v Prahe,⁹
4. Spoločnosť pre obchod s obilím, spoločnosť s r. o.
5. Moravobil, združenie moravskosliezskych obchodníkov s obilím, múkou, poľnohospodárskymi plodinami a potrebami, spoločenstvo s r. o. v Brne
6. Slovenská obilná a účastinná spoločnosť v Bratislave
7. Obilná spoločnosť pre Podkarpatskú Rus, akciová spoločnosť v Užhorode.

Tieto organizácie na základe § 3 vládneho nariadenia č. 137/1934 Zb. z. a n.¹⁰ o úprave obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami vytvorili spoločnú obchodnú organizáciu – **Československú obilnú spoločnosť**.¹¹ Podľa § 5 vládneho nariadenia mala spoločnosť výhradné právo:

- a) vykupovať obilie od poľnohospodárov,
- b) dovážať obilie z cudziny,
- c) predávať vykúpené a dovezené obilie prvému odberateľovi,
- d) predávať dovezenú múku a mlynské výrobky prvému odberateľovi,
- e) predávať alebo sprostredkovať predaj krmív,
- f) vyvážať obilie do cudziny.

---

8 Dobrý, Sláva. Československá obilní společnost. dostupné na: <http://venkovskyden.blogspot.sk/2009/02/ceskoslovenska-obilni-spolecnost.html> [10.4.2014].

9 Vládnym nariadením č. 152 zo dňa 13. júla 1935, ktorým sa menia a doplňujú niektoré ustanovenia vládneho nariadenia zo dňa 13. júla 1934 č. 137 Zb. z. a n., o úprave obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami, sa rozšíril počet spoločností tvoriacich Československú obilnú spoločnosť v tretej záujmovej skupine o Mlynárske družstvo pre nákup a predaj pri Jednotách mlynárov v republike Československej, spoločenstvo s r. o. v Prahe.

10 Vládné nariadenie č. 137/1934 Zb. z. a n. zo dňa 13. júla 1934 o úprave obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami. Sbirka zákonů a nařízení státu československého. Čiastka 55, vydaná 14. júla 1934.

11 Ďalej len ČsOS.

Týmto spôsobom bola Československá obilná spoločnosť povinná zabezpečiť dostatočné zásobovanie obyvateľstva a výroby obilím, múkou a mlynskými výrobkami a krmovinami. ČsOS podliehala priamemu dozoru štátu, ktorý vykonával vládny komisár menovaný ministerstvom financií. Okrem toho vykonávali nad ňou dohľad aj z hľadiska rezortnej pôsobnosti zástupcovia ministerstiev poľnohospodárstva, priemyslu, obchodu a živností, sociálnej starostlivosti, zahraničných vecí a vnútra. Ministerstvu poľnohospodárstva a ministerstvu financií musela ČsOS predkladať predpísané výkazy a účtovné uzávierky najneskôr do 3 mesiacov od ukončenia správneho roka, to bol vždy 30. jún daného kalendárneho roka. Sídлом ČsOS sa podľa stanov, ktoré boli prílohou vládneho nariadenia č. 137/1934 Zb. z. a n., stala Praha a štyri skupiny akcionárov zložili kapitál spoločnosti vo výške 50 000 000 Kč zaplatených v hotovosti v tisíce akcií s hodnotou 50 000 Kč. Orgánmi spoločnosti boli valné zhromaždenie zložené z jednotlivých akcionárov, 21-členná správna rada na čele s vládou menovaným predsedom a 4 podpredsedami – všetci zvolení na obdobie troch rokov – a štyria revizori účtov, volení každoročne valným zhromaždením za každú skupinu akcionárov.¹²

Vládne nariadenie č. 137/1934 Zb. z. a n. o úprave obchodu s obilím bolo niekoľkokrát novelizované,¹³ takže dočasne zavedená úprava obilného monopolu bola postupne predĺžovaná a ČsOS pôsobila v takmer nezmenenej podobe, len s menšími úpravami kompetencií a činnosti, ako výhradný dovozca, vývozca a obchodník s obilím, múkou, mlynskými výrobkami a niektorými krmivami až do ropadu Československej republiky v marci 1939. Po vzniku Slovenskej republiky a Protektorátu Čechy a Morava sa hospodárske väzby medzi Slovenskom a Českými krajinami umelo pretrhli. Československá obilná spoločnosť sa zmenila na **Výsadnú obilnú spoločnosť** s pôsobením len v Protektoráte Čechy a Morava a hlavne bez Slovenskej obilnej spoločnosti ako jedného z akcionárov a komisariárov.¹⁴ Na základe vyhlášky ministerstva poľnohospodárstva č. 13/1941 Sb. z. a n. Protektorátu Čechy a Morava vznikol Českomoravský sväz pro hospodaření s obilím, avšak jeho obchodné úlohy vykonávala Výsadná obilná spoločnosť.¹⁵

Po druhej svetovej vojne bola Československá republika opäť obnovená, ale Československá obilná spoločnosť už nie. V meniacich sa politických podmienkach sa centrálné riadené hospodárstvo postupne presadzovalo čoraz výraznejšie a návrat k liberalistickým princípom riadenia ekonomiky po upevnení moci Komunistickej stra-

12 Stanovy Československej obilnej spoločnosti. Príloha vládneho nariadenia č. 137/1934 Zb. z. a n.

13 Vládne nariadenie č. 137/1934 Zb. z. a n. zo dňa 13. júla 1934 o úprave obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami bolo niekoľkokrát upravené v znení vládných nariadení č. 152/1935 Zb. z. a n., č. 156/1935 Zb. z. a n., č. 219/1936 Zb. z. a n. a č. 10/1939 Zb. z. a n.

14 Vládní nařízení č. 235 Sb. z. a n. Protektorátu Čechy a Morava ze dne 5. října 1939, jímž se mění a doplňují některá ustanovení vládního nařízení ze dne 13. července 1934, č. 137 Sb. z. a n. o úpravě obchodu s obilím, moukou a mlynskými výrobky a některými krmivými, ve znění vládních nařízení ze dne 13. července 1935, č. 152 Sb. z. a n., ze dne 20. července 1935 č. 152 Sb. z. a n., ze dne 9. července 1936, č. 219/1935 Sb. z. a n. a ze dne 20. ledna 1939, č. 10 Sb. z. a n.

15 Národní archiv (NA), fond Ústředí pro hospodaření se zemědělskými výrobky (UHZV), inv. č. 37, kart. 6, Obilní monopol.

ny Československa vo februári 1948 už nebol reálny. Niekoľko ďalších reštriktívnych opatrení len potvrdilo smerovanie k centrálne riadenému hospodárstvu. Od marca 1949 začalo svoju činnosť Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami, ktoré vzniklo na podklade zákona č. 278/1948 zo dňa 2. decembra 1948.¹⁶ Vládny nariadením č. 316/1948 Zb.¹⁷ boli 21. decembra 1948 vydané jeho stanovy. Toto ústredie malo výhradné právo na výkup poľnohospodárskych výrobkov nielen od samotných pestovateľov a chovateľov, ale aj od iných osôb, ktoré ich od nich nadobudli. Rovnako ústredie riadilo celý ďalší obeh, teda presnejšie výkup, skladovanie, spracovanie a rozdeľovanie poľnohospodárskych výrobkov.¹⁸ Na Slovensku vyvíjalo Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami svoju činnosť prostredníctvom na to osobitne zriadeného družstva, Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami so sídlom v Bratislave. Aj v tomto družstve, rovnako ako v samotnom ústredí, mal zo zákona štát zabezpečený dostatočný podiel prostredníctvom menovaných členov v jednotlivých orgánoch. Na základe § 11 zákona č. 278/1948 Zb.¹⁹ bola Výsadná obilná spoločnosť spoločne s ďalšími poľnohospodárskymi zväzmi a organizáciami priamo zrušená. Všetky jej právomoci, záväzky aj podlžnosti prešli univerzálnou sukcesiou na Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.²⁰

* * *

Prijatie vládneho nariadenia o obchodovaní s obilím vyvolalo ohlasy aj na Slovensku. Ešte pred prijatím samotnej právnej normy bola na ustanovujúcom valnom zhromaždení 18. júna 1934²¹ založená **Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave**.²² Podľa zakladajúceho prospektu bol jej účelom výkup, predaj, dovoz a vývoz obilia všetkého druhu, múky, mlynských výrobkov a krmív, spracovanie týchto výrobkov a prevádzanie obchodov všetkého druhu podľa platných zákonných ustanovení. Spoločnosť bola založená na dobu neurčitú a ako základnú istinu zložili jej zakladatelia v hotovosti kapitál vo výške 1 000 000 Kč formou tisíc účastín

---

16 Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

17 Vládne nariadenie č. 316/1948 Zb. zo dňa 21. decembra 1948, ktorým sa upravujú právne pomery Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

18 Správnymi orgánmi Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami boli predseda a dvaja podpredsedovia, ktorých menovala vláda na spoločný návrh ministrov výživy a pôdohospodárstva, ďalej predstavenstvo, dozorná rada a valné zhromaždenie. Aj z tridsaťčlenného predstavenstva, okrem predsedu a dvoch podpredsedov, vláda na návrh rezortných ministrov menovala trinásť členov. V pätnásťčlennej dozornej rade bol počet vládou vymenovaných členov osem, vrátane predsedu. Takto si štát zabezpečil v Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami rozhodujúci vplyv, pričom prvýkrát to bolo podložené aj zákonom.

19 Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

20 Fukasová, Daniela: Ústredné družstvo v Bratislave a jeho miesto v slovenskom družstevnom hnutí v prvej polovici 20. storočia. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava 2010, s. 172–173.

21 Takmer mesiac pred prijatím zákona č. 137/1934 Zb. z. a n.

22 Ďalej len SOS.

v hodnote 1 000 Kč.²³ Už na 5. schôdzi správnej rady SOS konanej 17. septembra 1934 bol prijatý návrh na zvýšenie účastinnej istiny až na 6 000 000 Kč.²⁴

Na ustanovujúcom valnom zhromaždení zakladateľa vymenovali dvanásťčlennú správnu radu spoločnosti na čele s predsedom Dr. Milanom Ivankom, podpredsedom Arpádom Deutschom a členmi Kolomanom Bernsteinom, Arturom Steinerom, Pavlom Sesslerom, Ludevítom Zsürgerom, Jakubom Trebitscom, Izidorom Reichmannom, Ignácom Müllerom, Gejzom Friedländerom, Rudolfom Schwitzerom a Richardom Pickom, ktorých si vyvolilo valné zhromaždenie na 5 rokov. Za členov dozorného výboru boli zvolení: Ladislav Munk, František Klug a Leo Steiner. Až na výnimky, ktoré tvorili továrnik Pavel Sessler, riaditeľ Arpád Deutsch a advokát Milan Ivanka, to boli všetko obchodníci s obilím.²⁵ Neskôr bol počet členov správnej rady zvýšený až na 22 a dozorného výboru na 6.²⁶

Vládny nariadením č. 137/1934 zo dňa 14. júla 1934 bola Slovenská obilná účastinná spoločnosť vymenovaná za zmocnenca novovzniknutej Československej obilnej spoločnosti v Prahe. Pre komisionárov spoločnosti, predtým zvyknutých na voľné obchodovanie, sa objavilo množstvo komplikácií najmä administratívneho rázu. Avšak spoločne s budovaním obchodnej a administratívnej štruktúry spoločnosti sa v nej združení obchodníci museli prispôbiť i novým zákonným predpisom. Obchodná činnosť SOS sa na začiatku rozvíjala hlavne v štyroch smeroch:

1. výkup obilia na Slovensku prostredníctvom asi 180 komisionárov a ich nakupovačov,
2. príjem a skladovanie obilia, ktoré komisionári nepredali priamo behom 6 týždňov od prevzatia,
3. predaj zásob obilia,
4. import, vykonávaný v rámci Československej obilnej spoločnosti v Prahe.

23 Účastinná istina pozostávala z týchto úpisov: K. Bernstein – Kč 50 000, Artur Steiner – Kč 50 000, Leopold Sessler – Kč 80 000, Zigmund Zsürger a syn – Kč 100 000, Jakub Trebitsch – Kč 100 000, Richard Pischk – Kč 50 000, Izidor Reichmann – Kč 100 000, H. Müller & Sohn – Kč 50 000, Adolf Munk a syn – Kč 50 000, Jakuber & Comp. – Kč 50 000, Štefan Radó – Kč 50 000, Moritz Friedländer – Kč 50 000, Schwitzer a Fuchs – Kč 100 000, Ignác Klug a synovia – Kč 50 000, Julius Weiss & CO. – Kč 50 000, Arpád Deutsch – Kč 10 000, Dr. Milan Ivanka – Kč 10 000. Pozri Štátny archív v Bratislave (ŠA BA), fond Krajský súd Bratislava (KS BA), Firemný register, kart. 914, Žiadosť o zaznačenie firmy: „Slovenská obilná účastinárska spoločnosť v Bratislave.“

24 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914, Zápisnica 5. schôdze správnej rady Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti v Bratislave, vydržiavanej dňa 17. septembra 1941 o 14. hod. v najatých miestnostiach Slovenskej úvernej banky v Bratislave, Štúrova ul. č. 5.

25 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914, Žiadosť o zaznačenie firmy: „Slovenská obilná účastinárska spoločnosť v Bratislave.“

26 Za nových členov správnej rady SOS boli kooptovaní: Dr. Vojtech Brestenský, Viliam Pauliny, Milan Maoň, Dr. Metod Bella, Martin Lednár, Ing. Ján Liška, Ján Trnka, Dr. Emil Gyuriš, Dr. Mikuláš Pružinský a desiate miesto bolo rezervované pre obchodnú skupinu, ktorá mala svojho člena vymenovať dodatočne. Dozorný výbor bol doplnený Igorom Pietorom, Vladimírom Fábrym a Jánom Fučíkom. Pozri ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914, Zápisnica z 5. schôdze správnej rady Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti v Bratislave, vydržiavanej dňa 17. septembra 1934 o 14. hod. v najatých miestnostiach Slovenskej všeobecnej úvernej banky v Bratislave, Štúrova ul. č. 5.

Činnosť spoločnosti už v prvom obchodnom roku²⁷ zaznamenala obrovský úspech, keď komisionári SOS vykúpili takmer 27 000 vagónov obilia,²⁸ pšenice, raži, jačmeňa, ovsu a kukurice a z tohto množstva aj priamo, bez zásahov Československej obilnej spoločnosti, predali asi 24 000 vagónov. Zásoby, ktoré spoločnosť od komisionárov musela fyzicky prevziať, tvorili približne 3300 vagónov, čo bolo len asi 11% z celkového výkupu.²⁹ Tieto čísla sú ešte výraznejšie pri porovnaní účasti jednotlivých zemí Československej republiky na výkupe a dodávkach hlavných druhov obilia v roku 1934. (Pozri tabuľku č. 1 a č. 2)

Tabuľka č. 1: Účasť jednotlivých zemí na výkupe obilia v roku 1934³⁰

Zem	Pšenica %	Žito %	Jačmeň %	Ovos %	Kukurica %	Celkom %
Čechy	35,97	60,99	31,91	66,58	–	43,15
Morava a Sliezsko	16,77	25,30	25,51	24,73	1,7	21,12
Slovensko	46,28	13,33	42,50	5,44	86,19	34,48
Podkarpatská Rus	0,98	0,38	0,08	3,25	12,11	1,25

Tabuľka č. 2: Účasť jednotlivých zemí na dodávkach obilia v roku 1934³¹

Zem	Pšenica %	Žito %	Jačmeň %	Ovos %	Kukurica %	Celkom %
Čechy	38,08	52,28	33,23	62,30	–	41,14
Morava a Sliezsko	12,84	27,99	24,2	26,39	1,80	20,67
Slovensko	47,36	18,67	42,48	6,01	85,70	36,41
Podkarpatská Rus	1,72	0,06	0,09	5,3	12,5	1,75

Viac ako tretinový podiel Slovenska na celkovom výkupe a dodávkach obilia je dôkazom výbornej organizácie SOS, ale aj nesmiernej snahy jej komisionárov a vykupovačov. Pre uskladnenie nepredaného obilia si spoločnosť takmer v každom väčšom meste prenajala vhodné skladiško, takže si vytvorila rozvetvenú sieť skladiškov na celom území Slovenska. Čo sa týka importu obilia, SOS bola obmedzená

27 Od vzniku do 30. júna 1935. Bežný obchodný rok SOS trval od 1. júla do 30. júna nasledujúceho kalendárneho rok.

28 Presne 26 920 vagónov.

29 Slovenská obilná účasťinná spoločnosť v Bratislave. I. Výročná správa, Hosp. rok 1934/1935, s. 5–6.

30 Jednotlivé údaje sú uvádzané v %. Zdroj: Československá obilní spoločnosť. IV. Výročná zpráva. Hospodársky rok 1937/1938, s. 25.

31 Jednotlivé údaje sú uvádzané v %. Zdroj: Československá obilní spoločnosť. IV. Výročná zpráva. Hospodársky rok 1937/1938, s. 25.

predpismi Československej obilnej spoločnosti v Prahe, ktorá jej určovala tzv. importné kvóty. V roku 1934 boli na základe celkového dovozu Československej republiky povolené importné kvóty pre SOS na pšenicu len asi 7,2% a na kukuricu, pokrutiny a krmivá približne 14,4% z celkového množstva. Na základe týchto kvót SOS doviezla len asi 800 vagónov pšenice, 1500 vagónov kukurice a asi 200 vagónov krmív a pokrutín.

Prvý hospodársky rok SOS 1934/1935 skončil s čistým ziskom vo výške 387 529,90 Kč, z čoho boli akcionárom vyplatené dividendy v hodnote 6% z akciového kapitálu 6 000 000 Kč.³²

Kým na začiatku sa SOS sústredila najmä na splnenie základných cieľov obilného monopolu, nasledujúce obdobie bolo venované ďalšej vnútornej výstavbe. Činnosť spoločnosti sa celkom prirodzene rozdelila na dva odbory pôsobnosti:

- I. činnosť evidenčno-administratívnu,
- II. činnosť skladnícko-finančnú.

Práve skladnícko-finančná agenda bola podrobnejšie zorganizovaná až v druhom roku pôsobenia SOS, čo zapríčinilo aj veľký vzrast osobných a vecných nákladov spoločnosti, ktoré v roku 1935/1936 dosiahli až 3 220 927,95 Kč.

Podobne ako v prvom roku činnosti obilného monopolu sa SOS pri výkupe a dodávkach obilia darilo aj v nasledujúcom roku 1935/1936. Prostredníctvom 162 samostatných komisionárov, ktorí zamestnávali podľa sezóny až 800 nakupovačov, bolo vykúpených 26 150 vagónov obilia.³³ Väčšina vykúpeného obilia išla na priamy predaj, len približne 11% muselo byť uskladnených v odľahčovacích skladoch. SOS v tomto období disponovala 219 prenajatými odľahčovacími skladmi, ktoré boli umiestnené v 93 mestách a obciach celého Slovenska.

Okrem navýšenia úradníckeho aparátu a samozrejme aj sprísnenia revíznej činnosti SOS si výkup a najmä uskladňovanie obilia v odľahčovacích skladoch vyžadovali zvýšené nároky na financovanie. Hodnota uskladneného obilia sa blížila k 150 miliónom Kč a SOS, rovnako ako iní zmocnenci Československej obilnej spoločnosti, musela zabezpečiť v rôznych peňažných ústavoch dostatočný úver na krytie celej výkupnej činnosti. Novelizovaním vládneho nariadenia č. 137/1934 Zb. z. a. n. bolo výlučné právo Československej obilnej spoločnosti zriaďovať zástavné právo na vykúpené obilie tzv. zástavnými listami prenesené aj na jej zmocencov, čím sa znížil finančný tlak na SOS.³⁴

V hospodárskom roku 1936/1937 sa SOS začala vo väčšej miere venovať aj dovozu a vývozu obilnín a iných poľnohospodárskych komodít. V predchádzajúcom období, tesne po zavedení obilného monopolu a po vzniku SOS, boli na import stanovované kvóty a na export nemohla SOS ako nová spoločnosť bez potrebných

32 Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave. I. Výročná správa, Hosp. rok 1934/1935, s. 6-7.

33 Oproti roku 1934/1935 zaznamenala SOS vo výkupe obilia mierny pokles o 2,85 %.

34 Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave. II. Výročná správa, Hosp. rok 1935/1936, s. 6-8.

konexií a obchodného mena, navyše bez výhody sídla v hlavnom meste Československej republiky v Prahe, vôbec pomýšľať. Práve v treťom hospodárskom roku svojej činnosti SOS aj napriek zníženým výdavkom na bežný chod spoločnosti zreorganizovala administratívu a vybuodovala nové oddelenia potrebné pre zlepšenie nielen domáceho, ale najmä zahraničného obchodu – eskontné oddelenie, importné-exportné oddelenie a i. Aj napriek menším prebytkom Slovenska sa SOS v roku 1936/1937 podarilo vyexportovať až 2 210 vagónov pšenice do Rakúska, Talianska a Anglicka, 117 vagónov ovsa do Švajčiarska, Talianska, Rakúska, ale aj 52 vagónov múky do Anglicka, či 50 vagónov krmnej múky do Rakúska. Import rôznych komodít³⁵ vykonávali v rámci SOS priamo jednotliví komisionári, výnimku tvorila len pšenica privezená z Juhoslávie, ktorú dovážala priamo SOS.³⁶

Mimoriadne valné zhromaždenie SOS sa na zasadnutí z 2. júna 1938 dohodlo na predĺžení obchodného roku 1937/1938 až do 31. decembra 1938 a aj nasledujúce obchodné roky spoločnosti sa mali začínať 1. januárom a končiť 31. decembrom toho istého roku.³⁷

Do činnosti SOS tak ako v mnohých ďalších prípadoch zasiahla zmena geopolitickej situácie v Európe. Rozhodnutím Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 o pripojení časti južného Slovenska k Maďarsku na území obsadenom Maďarskom aj napriek tomu, že výkup obilia bol už 29. októbra 1938 zastavený, ostalo v odľahčovacích skladoch SOS asi 230 vagónov pšenice a v komisionárskych skladoch rôzne druhy obilia v celkovej hodnote asi 16 a pol milióna Kč. Keďže obilné zástavné listy nemohli byť vystavované na obilie uložené mimo hraníc štátu, SOS vznikol problém s financovaním. Žiadali Československú obilnú spoločnosť, aby vzhľadom na vzniknutú situáciu upustila od zvyčajných 18 % hodnoty skladovaného obilia a vyplatila protihodnotu obilia v hotovosti.³⁸ Zároveň sa mala začať postupná evakuácia obilia vykupeného pre Československú obilnú spoločnosť z tohto územia. Podľa rozhodnutia predsedníctva spoločnosti z 3. novembra 1938, pokiaľ nebol komisionár schopný evakuovať obilie pre nedostatok dopravných prostriedkov, mohol sa dohodnúť na jeho prevzatí na vlastný účet za finančnú náhradu.³⁹ Pre zistenie zásob obilia k 29. októbru 1938, teda ku dňu, kedy bol monopolný výkup na tomto území zastavený, bolo nevyhnutné vykonať revízie skladových zásob u asi 127 komisionárov a v odľahčovacích skladoch. Až po zistení stavu zásob bola Českoslo-

---

35 Napríklad ľanové semeno, kukuricu, arašidový šrot, širok, mohar, proso, konský bôb, slnečnicové semeno, konopné semeno a i.

36 Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave. III. Výročná správa, Hosp. rok 1936/1937, s. 6-10.

37 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914, Zmena § 2 stanov Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti zapísaná Krajským súdom v Bratislave, odd. IX dňa 25. júna 1938.

38 NA, Výsadní obilní společnost (VOS), inv. č. 153, kart. 84, žiadosť Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti zo dňa 29. novembra 1938.

39 NA, VOS, inv. č. 153, kart. 84, odpoveď Československej obilnej spoločnosti v Prahe zo dňa 10. novembra 1938.

venská obilná spoločnosť ochotná rozhodnúť o celkovej výške náhrad, skladného, úrokov atď. Samotné revízie začalo vykonávať 6 revízorov, teda 3 dvojice, spoločne so zástupcami firmy Futura a zástupcami maďarských úradov až 5. marca 1939.⁴⁰ V súvislosti s novou situáciou bolo nastolených niekoľko otázok:

1. Likvidovanie zásob v Maďarsku:
  - a) čo mali komisionári odkúpiť späť a s akou bonifikáciou zo strany ČsOS mohli počítať,
  - b) čo sa zo zásob komisionárov malo doviest na Slovensko.
2. Paušálne náhrady za obilie skladované dlhšie ako 6 týždňov:
  - a) do kedy a hlavne z akej hodnoty prislúchajú,
  - b) vypočítať a vystaviť dobropis v ČsOS v prospech SOS ako jej hlavného komisionára.
3. Evakuačné výdaje:
  - a) zásadné uznanie zo strany ČsOS, že všetky náklady spojené s evakuáciou, následky, škody a i., vzniknuté SOS, komisionárom a nakupovačom idú na jej účet, keďže evakuácia bola nariadená z príkazu ČsOS a evakovalo sa len obilie vykúpené a skladované (komisionársky alebo v odľahčovacích skladoch) pre ČsOS,
  - b) bonifikácie za obilie pre SOS vybaviť paušálom.
4. Ešte nezlikvidované pokuty voči komisionárom:
  - a) dať príslušným revízorom povolenie na zníženie pokút na minimálnu sumu, prípadne k úplnému odpisu,
  - b) previesť komisionárom uložené pokuty na hlavného komisionára – SOS, samozrejme s jeho súhlasom.⁴¹

Po rozpade Československej republiky v marci 1939 a vzniku samostatného Slovenského štátu sa objavila i nová otázka likvidácie vzájomných právnych, finančných a administratívnych vzťahov medzi Československou obilnou spoločnosťou v Prahe, jej slovenskými komisionármi⁴² a novovznikajúcou spoločnosťou pre monopolný obchod s obilím a mlynskými výrobkami v samostatnom Slovenskom štáte. Už 14. marca 1939 popoludní sa zišla prvá porada o budúcom slovenskom obilnom monopole, ktorú zvolal prof. Jozef Fundárek. Výsledkom tejto porady bola správa, ktorú odovzdali ministromi hospodárstva a na jej základe minister nasledujúci deň vymenoval „Komisiu pre riešenie otázky obilného monopolu na Slovensku“. Predsedom tejto komisie sa stal poslanec Teodor Turček a členmi Ing. Ján Klinovský, Dalibor M. Krno, Dr. Ján Šikura a Dr. Jozef Terlanda. Hlavnou úlohou tejto komisie bolo podľa menovacieho dekrétu ihneď začať vyjednávať s kompetentnými zástupcami Československej obilnej spoločnosti v Prahe a pripraviť návrh na riešenie otázky obilného monopolu na Slovensku. Komisia nemala pri svojich vyjedná-

40 NA, VOS, inv. č. 153, kart. 85, odpoveď Československej obilnej spoločnosti v Prahe zo dňa 14. apríla 1938.

41 NA, VOS, inv. č. 153, kart. 85.

42 Okrem Slovenskej obilnej spoločnosti boli v tom čase komisionárom ČsOS aj Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladišť v Bratislave a Slovenské mlynske družstvo v Bratislave.

vaniach k dispozícii žiadne spoľahlivé štatistické podklady a informácie o výkupe, či spotrebe obilia na oklieštenom území Slovenska. Stratou územia pririeknutého Maďarsku arbitrážou stratilo Slovensko najúrodnejšie obilné oblasti. Vznikom Protektorátu Čechy a Morava sa predtým regulovaný domáci trh zmenil na konkurenčnú cudzinu. Nebolo jasné akým spôsobom bude fungovať clearingový obchod medzi Slovenskom na jednej strane a Nemeckou ríšou, resp. Protektorátom na strane druhej. Aj napriek nie celkom vydarenej evakuačnej akcii z územia odstúpeného Maďarsku na jeseň 1938 sa Československej obilnej spoločnosti podarilo na území Slovenska sústrediť k 15. marcu 1939 cca 29 610 vagónov obilia, pričom na ďalších asi 5 230 vagónov boli už urobené záväzné ponuky pre hospodársky rok 1938/1939. Teda približne 5 mesiacov pred žatvou roku 1939 boli na Slovensku k dispozícii zásoby prevažne mlynskeho obilia v rozsahu takmer 35 000 vagónov,⁴³ pričom z predchádzajúcich skúseností bolo jasné, že pre celkovú ročnú spotrebu Slovenska stačí maximálne 24 000 vagónov obilia.⁴⁴ Prekročením potreby skladovaného obilia by novovzniknutá republika získala síce zásoby obilia na najbližšieho jeden a pol roka bez ohľadu na výsledky ďalšej žatvy, zároveň by však štát, prípadne novovzniknutá monopolná obilná spoločnosť museli niesť náklady spojené so skladovaním prípadne aj nevyhnutné straty spojené so znižovaním kvality tohto obilia v hodnote desiatok miliónov korún.⁴⁵ Po vzájomných rokovaniach podpísali v Prahe 29. marca 1939 František Vaverka za Československú obilnú spoločnosť a Teodor Turček za Komisiu pre riešenie otázky obilného monopolu na Slovensku *Zápis na večnú pamäť*, podľa ktorého sa mali najproblematickejšie otázky vyriešiť tak, že:

ČsOS mala vykonať na vlastný účet likvidáciu všetkých obilných zásob, ktoré boli pre ňu na Slovensku vykúpené pred 15. marcom 1939.

Ďalej mala ČsOS prostredníctvom vlastných revízorov vykonať revíziu stavu obilia na komisionárskych aj odľahčovacích skladoch na Slovensku aj v Protektoráte Čechy a Morava k 15. marcu 1939, pričom ďalší výkup v protektoráte sa mal vykonávať na osobitný účet. Výkup obilia na Slovensku po 15. marci 1939 sa ČsOS už nijak nedotýkal a nevykonával sa na jej účet.

ČsOS mohla podľa potreby ďalej vykonávať revízie u hlavných komisionárov a komisionárov na Slovensku až do úplného zlikvidovania spomenutých zásob obilia, avšak akýkoľvek vývoz obilia zo Slovenska musela vykonávať prostredníctvom Slovenského mlynárskeho družstva a na základe podmienok, na ktorých sa mali vzájomne dohodnúť.

43 Išlo o cca 24 360 vagónov pšenice, 4 420 vagónov raži, 5 000 vagónov jačmeňa, 315 vagónov ovsu a 1 015 vagónov kukurice.

44 Podľa odhadov bola ničím neobmedzovaná spotreba obilia na Slovensku dostatočná v množstve asi 14 000 vagónov pšenice, 3 000 vagónov raži, 3 000 vagónov jačmeňa, 2 000 vagónov ovsu a 2 000 vagónov kukurice.

45 I. výročná správa Obilnej spoločnosti pre Slovensko v Bratislave za prvý hospodársky rok. Bratislava, 1939.

Príslušné úrady na Slovensku mali zaručiť ČsOS, že až do zlikvidovania ktoréhokoľvek druhu obilia v zásobách na Slovensku nepovolí dovoz tohto obilia z cudziny, pokiaľ ČsOS bude schopná obilím Slovensko z týchto zásob zásobiť.

Organizácia, ktorá mala v blízkej dobe byť na Slovensku poverená riadením obilného monopolu, mala do 22. apríla 1939 ČsOS oznámiť množstvo a druh obilia, ktoré by chcela od nej prevziať. Toto obilie mala prevziať a zaplatiť podľa cien vyhlásených ČsOS v čase prevzatia od 1. do 31. mája 1939.

Vzájomné práva a povinnosti slovenských hlavných komisiónárov a komisiónárov voči ČsOS mali byť vyrovnané podľa pôvodne dohodnutých zmlúv a záväzkov. Aj naďalej mali ČsOS zasielať všetky povinné hlásenia a predpísané vyúčtovania a zástupcovia Slovenska sa naďalej mali zúčastňovať všetkých schôdzí predsedníctva a správnej rady ČsOS až do úplnej likvidácie zásob na Slovensku.⁴⁶

Vznik samostatného Slovenska zároveň znamenal pre činnosť Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti aj ďalšie obmedzenia. Už 1. septembra 1939 v zmysle § 7 ods. 1 vládneho nariadenia č. 137/1939 Sl. z.⁴⁷ uvalilo Ministerstvo hospodárstva SR na SOS dočasnú národnú správu na čele s dočasným národným správcom Rudolfom Kubišom, hlavným riaditeľom Tatra banky.⁴⁸ V priebehu nasledujúcich vojnových rokov bol chod SOS obmedzený aj deportáciou väčšiny členov správnej rady, v podstate samotných akcionárov spoločnosti, ktorí boli zväčša židia.⁴⁹

Vládnym nariadením zo dňa 4. apríla 1939, č. 46 Sl. z.⁵⁰ bola pre územie Slovenska zriadená **Obilná spoločnosť pre Slovensko účastinná spoločnosť v Bratislave**,⁵¹ ktorej poslaním malo byť plnenie úloh týkajúcich sa obilného monopolu v znení vládneho nariadenia č. 137/1934 Zb. z. a n. a neskorších vládných predpisov. Spoločnosť tak získala výhradné právo na:

- a) vykupovanie obilia domáceho pôvodu, ale i obilia dovezeného pohraničnými hospodárstvami z vlastných, prípadne prenajatých pozemkov ležiacich v pohraničí od pestovateľov, prenajímateľov pozemkov, ktorí dostávali obilie ako odmenu, rodinných príslušníkov pestovateľov obilia, ich zamestnancov, osôb, ktoré získali obilie výmenou, formou naturálnych dávok, za mletie atď.,

46 NA, VOS, inv. č. 153, kart. 85, zápis na večnú pamäť spisovaný v Bratislave dňa 19. IV. 1940.

47 Vládne nariadenie č. 138 zo dňa 20. júna 1939 o dôverníkoch a dočasných správcoch v priemyselných, obchodných a remeselných podnikoch a v iných majetkových podstatách. Nariadenie umožnilo menovať do väčších podnikov dôverníkov, ak to vyžadovali „hospodárske a verejné záujmy“ (priemyselné podniky s ročným obrátom nad 1 milión korún a remeselné nad 0,5 milión korún). Dôverník mal mať „podľa možnosti“ aj príslušné odborné vzdelanie, znalosti a byť mravne bezúhonný. Vyším stupňom kontroly bola dočasná správa, pričom správca podnikom plne disponoval a reprezentoval ho pred úradmi. Dôverníci aj správcovia podliehali ministerstvu hospodárstva. Pozri *Kamenec, Ivan: Po stopách tragédie. Bratislava 1991*, s. 56.

48 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914.

49 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914, Podanie na Krajský súd v Bratislave zo dňa 4. decembra 1942.

50 Vládne nariadenie č. 46 zo dňa 4. apríla 1939 o zriadení Obilnej spoločnosti pre Slovensko úč. spol. v Bratislave. Prílohu tohto vládneho nariadenia tvorili stanovy.

51 Neskôr zmenená na Obilnú spoločnosť pre Slovensko, ďalej OSS.

- b) dovážať z cudziny obilie, múku, mlynské výrobky a krmivá,
- c) predávať, vyvážať a inak speňažovať doma vykúpené, alebo dovezené obilie,
- d) predávať múku a mlynské výrobky v cudzine,
- e) predávať doma vyrobené a v cudzine nakúpené krmivá.

OSS podľa znenia § 2 vládneho nariadenia č. 46/1939 Sl. z. nemala byť právnym nástupcom Československej obilnej spoločnosti v Prahe, čím bola chránená pred záväzkami vzniknutými pred 15. marcom 1939. Podľa vládneho nariadenia OSS začala svoju činnosť s právnou účinnosťou dňom 15. marca 1939, avšak ustanovujúce valné zhromaždenie sa konalo až takmer o mesiac neskôr, 12. apríla 1939. Vládne nariadenie o úprave obchodu s obilím, múkou, mlynskými výrobkami, sladom, strukovinami a niektorými krmovinami č. 166 Sl. z., ktoré plnením všetkých úloh s tým súvisiacich poverilo Obilnú spoločnosť pre Slovensko, bolo prijaté až dňa 12. júla 1939.⁵²

OSS vznikla na dobu neurčitú a s akciovým kapitálom 450 00 Ks rozvrhnutým na 18 účastín v hodnote 25 000 Ks znejúcich na meno a zaplatených v hotovosti.⁵³ Zakladajúcimi akcionármi OSS boli niekdajší komisári ČsOS v Prahe:

- Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk v Bratislave – majiteľ 6 účastín á 25 000 Ks, spolu v hodnote 150 000 Ks.
- Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave – majiteľ 6 účastín á 25 000 Ks, spolu v hodnote 150 000 Ks.
- Slovenské mlynárske družstvo v Bratislave – majiteľ 6 účastín á 25 000 Ks, spolu v hodnote 150 000 Ks.

Už o niekoľko mesiacov, na mimoriadnom valnom zhromaždení OSS konanom 28. júla 1939, bolo prerokované a schválené zvýšenie kapitálu spoločnosti zo 450 000 Ks na 8 000 000 Ks tak, ako sa na tom uzniesla správna rada OSS na svojej schôdzi ešte 19. júla 1939. Mimoriadne valné zhromaždenie jednohlasne schválilo zvýšenie akciového kapitálu OSS vydaním 302 nových účastín v nominálnej hodnote 25 000 Ks znejúcich na meno. Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk v Bratislave upísal 154 kusov nových účastín, čím zvýšil svoj kapitál na celkovo 160 účastín v hodnote 4 000 000 Ks, Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave a Slovenské mlynárske družstvo v Bratislave upísali zhodne po 74 nových účastín, čím získali po 80 účastín v hodnote 2 000 000 Ks.⁵⁴ Opätovné zvýšenie kapitálu OSS až na sumu 10 200 000 Ks vydaním ďalších 88 nových účastín si správna rada spoločnosti odsúhlasila na svojom zasadnutí 3. februára 1942 v dôsledku

---

52 Vládne nariadenie č. 166 zo dňa 12. júla 1939 o úprave obchodu s obilím, múkou, mlynskými výrobkami, sladom, strukovinami a niektorými krmovinami.

53 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Žiadosť o zaznačenie firmy: „Obilná spoločnosť pre Slovensko účastinnárska spoločnosť v Bratislave.“

54 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 971, Zápisnica o mimoriadnom valnom zhromaždení Obilnej spoločnosti pre Slovensko, úč. spol., Bratislave, konanom dňa 28. júla 1939.

zákona č. 249/1942 Sl. z.⁵⁵ a svoje stanovisko predniesla aj mimoriadnemu valnému zhromaždeniu spoločnosti, ktoré sa konalo 12. februára 1942,⁵⁶ avšak prípisom Ministerstva hospodárstva z 24. júna 1942 č. Prez-L-1316/5/1942 bolo zamietnuté ďalšie zvyšovanie účastinnej istiny.⁵⁷

Vládou vymenovaným predsedom novovytvorenej OSS sa stal Ing. Ján Klinovský, riaditeľ Ústredného družstva v Bratislave a jeden z členov „Komisie pre riešenie otázky obilného monopolu na Slovensku“, ktorý už 5. apríla 1939, teda len deň po vydaní vládneho nariadenia č. 46 Sl. z. o zriadení Obilnej spoločnosti pre Slovensko úč. spol. v Bratislave a týždeň pred jej ustanovujúcim valným zhromaždením, informoval Československú obilnú spoločnosť v Prahe o vzniku OSS.⁵⁸

Vládnym prípisom ministra hospodárstva Gejzu Medrického zo dňa 7. apríla 1939 č. Prez-P-1316/5/39 bol za vládneho komisára OSS vymenovaný Dr. Viliam Lepey z ministerstva financií a za jeho zástupcu Dr. Jozef Terlanda z ministerstva hospodárstva.⁵⁹ Do dozornej rady OSS boli na ustanovujúcom valnom zhromaždení okrem Ing. Jána Klinovského, ako vládou menovaného predsedu, zvolení poslanec Teodor Turček ako I. podpredseda, univerzitný profesor Dr. Jozef Fundárek ako II. podpredseda a členovia Dr. Ján Šikura, hlavný riaditeľ Zväzu hospodárskych družstiev a verejných obilných skladíšť v Bratislave, Dalibor M. Krno, hlavný riaditeľ Slovenskej obilnej spoločnosti v Bratislave, Ľudovít Benko, predseda Slovenského mlynárskeho družstva v Bratislave a Viktor Katkin, hlavný jednatel Slovenského mlynárskeho družstva v Bratislave.⁶⁰ Dozornú radu tvorili Ján Obucha, riaditeľ Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc v Bratislave ako predseda, Jozef Breščák, riaditeľ Anglo banky v Bratislave a Franz Stephan, riaditeľ firmy Bratislavské mlyny účastinná spoločnosť v Bratislave.⁶¹ Už v auguste 1939

55 Zákon č. 249/1941 Sl. z. o členstve v správnych a dozorných radách účastinných spoločností a družstevných zväzov upravoval počet členov správnej rady tak, že tento nemohol byť väčší ako 7, ak základná istina spoločnosti neprevyšovala 10 miliónov Ks.

56 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 971, Zápisnica o mimoriadnom valnom zhromaždení Obilnej spoločnosti pre Slovensko v Bratislave, konanom 12. februára 1942 v zasadacej sieni Obilnej spoločnosti pre Slovensko, Bratislava, Špitálska ul. č. 40.

57 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 971, Zápisnica o III. riadnom valnom zhromaždení Obilnej spoločnosti pre Slovensko v Bratislave, konanom 30. júna 1942 v zasadacej sieni Obilnej spoločnosti pre Slovensko, Bratislava, Špitálska ul. č. 40.

58 NA Praha, VOS, inv. č. 153, kart. 85, list J. Klinovského zo dňa 5. apríla 1939 o založení Obilnej spoločnosti pre Slovensko.

59 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 971.

60 Už na mimoriadnom valnom zhromaždení OSS, ktoré sa konalo 28. júla 1939 sa počet členov správy zvýšil na osem a predsedu. Členstva sa zriekli Dalibor M. Krno, Dr. Jozef Fundárek a zvolení boli Ján Ursiny, predseda Zväzu roľníckych vzájomných pokladníc v Bratislave, František Markovič, Vojtech Vaňa, nový hlavný riaditeľ Slovenskej obilnej spoločnosti v Bratislave a Teodor Slušný, miestoriaditeľ Slovenskej obilnej spoločnosti v Bratislave. Pozri ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Žiadosť Obilnej spoločnosti pre Slovensko o zápis zmeny stanov, o zápis nových členov správy, o výmaz členov správy a zápis prokuristov.

61 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 971, Verejnonotárske osvedčenie Zápisnice napísanej v Bratislave dňa 12. apríla 1939 v úradovni Dr. Jána Ďurčanského, verejného notára v Bratislave, Goetheho ulica č. 1.

bol na základe vládneho nariadenia č. 196 Sl. z.⁶² zmenený názov spoločnosti a priamo v stanovách v znení § 1 bolo uvedené, že Obilná spoločnosť pre Slovensko plní úlohy vyplývajúce z vládneho nariadenia č. 166/1939 Sl. z o úprave obchodu s obilím, múkou, mlynskými výrobkami, sladom, strukovinami a niektorými krmovinami.

Výkupná, distribučná aj evidenčná organizácia Obilnej spoločnosti pre Slovensko sa opierala o svojich troch hlavných komisionárov, pričom každý z nich reprezentoval jednu zložku:

- I. Družstevníctvo: Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk v Bratislave,
- II. Mlynárstvo: Slovenské mlynárske družstvo v Bratislave,
- III. Obchod: Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave.

Prostredníctvom týchto hlavných komisionárov sa do výkupu a ďalšej distribúcie obilia a výrobkov následne zapojilo 239 komisionárov hneď v prvom hospodárskom roku OSS 1939/1940.⁶³ Títo komisionári potom zamestnávali vlastných nakupovačov, ktorých však registrovala samotná OSS. V roku 1939/1940 vydala OSS spolu 367 nakupovačských legitimácií.⁶⁴ Už v nasledujúcom roku bolo týchto nakupovačov 565, čo však bolo spôsobené hlavne prísnejšou evidenciou nakupovačov a prísnejším stíhaním tzv. čierneho výkupu.⁶⁵

Vzájomné pohľadávky medzi bývalou ČsOS, v tom čase už Výsadnou obilnou spoločnosťou v Prahe, a jej bývalými hlavnými komisionármi na Slovensku, Zväzom hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk a Slovenskou obilnou spoločnosťou boli ešte v priebehu roku 1940 stále nevyriešené. Obidve tieto spoločnosti, už ako hlavní komisionári Obilnej spoločnosti pre Slovensko, mali voči ČsOS pohľadávky vo výške takmer 130 000 000 Ks zahŕňajúce najmä náhrady za obilie vykúpené a dodané ešte pred marcom 1939, náhrady skladovacích nákladov, evakuačných nákladov, ale i protihodnotu akcií. Intenzívne vzájomné rokovania o likvidácii tejto pohľadávky, a tým aj vzájomného pomeru medzi komisionármi a v tom čase už zahraničnou spoločnosťou, viedla OSS od decembra 1939 až do 14. februára 1940, kedy sa podarilo uzavrieť dohodu medzi Výsadnou obilnou spoločnosťou a komisionármi Obilnej spoločnosti pre Slovensko, Zväzom hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk a Slovenskou obilnou účastinnou spoločnosťou. Hlavnými zásadami tejto dohody bol obojstranný súhlas, že ich vzájomné komisionárske vzťahy skončili 14. marca 1939, všetko preplatenie pohľadáv-

---

62 Vládne nariadenie č. 196 Sl. z. zo dňa 21. augusta 1939, ktorým sa menia stanovy Obilnej spoločnosti pre Slovensko, úč. spol. v Bratislave.

63 Z toho komisionárov – družstiev 33, komisionárov – mlynov 155 a komisionárov - obchodníkov 51.

64 V prvej skupine 173, v druhej žiadnu a v tretej 194.

65 Výročná správa Obilnej spoločnosti pre Slovensko v Bratislave o činnosti v hospodárskom roku 1939–40, s. 17–18.

vok sa malo diať v slovenských korunách, Výsadná obilná spoločnosť uznala a vyčíslila svoj záväzok voči bývalým komisionárom vo výške 118 854 571 Ks⁶⁶ s tým, že mala uhradiť aj úroky a náklady na prevod až do ich skutočného vyplatenia.⁶⁷ Ani táto dohoda však nebola dodržaná a prebehlo ešte niekoľko ďalších rokovaní, počas ktorých boli niektoré z jej ustanovení upravené, kým boli pohľadávky voči bývalej ČsOS aspoň čiastočne splatené.⁶⁸

Aj napriek tomu, že Obilná spoločnosť bola v roku 1939 vytvorená na realizovanie obchodu s obilím, mlynskými výrobkami a niektorými krmovinami, vojnové pomery si postupne vyžiadali zmeny i v hospodárení s rastlinnými výrobkami. Činnosť spoločnosti bola značne rozšírená a začala monopolne obhospodarovať aj články, ktoré podľa vládneho nariadenia č. 166/1939 Sl. z. nepodliehali obchodu s obilím, múkou a mlynskými výrobkami a niektorými krmivami. Nariadením s mocou zákona č. 36/1941 Sl. z. o úprave obchodu so strukovinami boli s účinnosťou od 5. marca 1941 ustanovenia vládneho nariadenia č. 166/1939 Sl. z. platné pre obchod s obilím rozšírené aj na obchod so strukovinami a nariadením s mocou zákona č. 229/1941 Sl. z. o úprave obchodu s niektorými poľnohospodárskymi plodinami s účinnosťou od 18. októbra 1941 aj na obchod s makom, pohánkou, prosom, vikou, zimným hrachom, peluškou, konským bôbom, lupinou, cicerom a cirokom.⁶⁹ K týmto úlohám sa pridružilo aj obchodovanie so zemiakmi podľa vyhlášok predsedu Najvyššieho úradu pre zásobovanie č. 387/1942 a č. 359/1943 Ú. v.⁷⁰ V obchodnom roku 1945 bolo potrebné upraviť aj obchod s olejnými semenami, teda s makom, zimnou repkou, repicou, semenom slnečnice, ľanovým semenom, konopným semenom, sójou a horčicou, takže vyhláškou poverenika výživy č. 246/1945 Ú. v. bola OSS poverená prevádzkať výkup týchto olejnatých semien podľa ustanovení platných pre obchod s obilím.⁷¹

Práve monopolné regulatívy značne pomáhali tomu, že OSS aj napriek vojnovým rokom prosperovala. Od svojho vzniku v roku 1939 v konečných bilanciách neustále vykazovala zisk. (Pozri graf č. 1)

Výraznejší pokles čistého zisku bol prvýkrát zaznamenaný až v roku 1944, čo súviselo aj s vypuknutím Slovenského národného povstania a s ním súvisiacimi

66 Táto suma zahŕňala náklady za obilie vykúpené na Slovensku pre ČsOS v rokoch 1937/1938 a 1938/1939 v hodnote 85 000 000 Ks, paušálne náhrady za skladovanie obilia v hodnote 14 250 000 Ks, náhrady za evakuačné náklady, rôzne manká a iné škody, ktoré pri tom vznikli v hodnote 15 330 071 a protihodnotu účastín bývalej ČsOS v sume 4 274 500 Ks.

67 Výročná zpráva Obilnej spoločnosti pre Slovensko v Bratislave o činnosti v hospodárskom roku 1939–40, s. 24–25.

68 NA, VOS, inv. č. 153, kart. 85, zápis na večnú pamäť spisovaný v Bratislave dňa 19. IV. 1940.

69 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Správa o činnosti Obilnej spoločnosti pre Slovensko v roku 1941 zo dňa 30. júna 1942.

70 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Správa o činnosti Obilnej spoločnosti pre Slovensko v roku 1943 zo dňa 9. marca 1944.

71 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Správa o činnosti Obilnej spoločnosti pre Slovensko v roku 1945.

škodami, ktoré postihli poľnohospodárov. V obchodnom roku 1945 Obilná spoločnosť pre Slovensko prvýkrát zaznamenala stratu vo výške 593 639,40 Ks. Táto strata bola spôsobená hlavne prechodom frontu a zničením dopravnej siete Slovenska, čo v podstate znemožnilo výkup hospodárskych plodín komisionármi OSS a ich nakupovačmi. Zahraničný obchod tiež takmer úplne stagnoval.⁷²

Po skončení druhej svetovej vojny bola podľa nariadenia SNR č. 50/1945 Zb.⁷³ dňa 24. apríla 1945 výmerom Povereníctva pre priemysel, živnosti a zásobovanie v Košiciach č. III-1963/45 Dr.Hk/GF do Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti, podobne ako do všetkých ostatných družstevných podnikov, dosadená dočasná národná správa. Dočasná národná správa bola zrušená výmerom Povereníctva SNR pre priemysel a obchod v Bratislave zo dňa 17. mája 1946 č. III-1425/1-1946 a bola uvalená národná správa. Proti tomuto výmeru sa SOS sťažovala a po schválení členov správy a dozorného výboru bol dňa 27. decembra 1946 výmer o národnej správe zrušený.⁷⁴

Obilná spoločnosť pre Slovensko sa ihneď po skončení druhej svetovej vojny zapojila aj do činnosti Československého úradu pre hospodársku pomoc a obnovu v Prahe. Priamo v OSS bola zriadená evidenčná kancelária UNRRA, ktorá začala svoju činnosť dňa 2. júla 1945. Táto evidenčná kancelária mala za úlohu starať sa o preberanie, skladovanie, distribuovanie a inkasovanie protihodnoty tovarov UNRRA na Slovensku. Do 31. decembra 1945 bolo evidenčnou kanceláriou UNRRA pri OSS evidovaných cca 37 500 ton rôzneho tovaru v hodnote približne 547 000 000 Kčs.

---

72 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Správa o činnosti Obilnej spoločnosti pre Slovensko v roku 1945.

73 Nariadenie Slovenskej národnej rady č. 50 zo dňa 5. júna 1945 o národnej správe. Týmto nariadením štát zaistil a dal pod národnú správu všetok majetok osôb štátne nespoľahlivých, nachádzajúci sa na území Slovenska a tiež všetky majetkové podstaty a podniky (závody), u ktorých toto opatrenie vyžadujú celkové verejné alebo hospodárske záujmy, najmä, ak ide o majetkové podstaty, podniky alebo závody opustené alebo také, ktoré sú v držbe, nájme alebo správe osôb nepriateľských a štátne nespoľahlivých. Za osoby štátne nespoľahlivé sa podľa § 4 považujú: a) osoby národnosti nemeckej alebo maďarskej, pokiaľ nepreukázu, že sa aktívne zúčastnili boja proti Nemecku alebo Maďarsku, alebo že závažne prispeli k tomu, aby bola znovu nadobudnutá sloboda Československej republiky a slovenského a českého národa, b) osoby, ktoré akýmkoľvek spôsobom spolupôsobili pri rozbití a okupovaní Československej republiky alebo jej časti, pri potlačení demokratických slobôd zavedením fašistického režimu, alebo tomu napomáhali, ktoré počas rozbitia a okupácie Československej republiky akýmkoľvek spôsobom aktívne podporovali fašistický režim alebo nemeckých a maďarských okupantov a ktoré trvanie fašistického režimu alebo nemeckej alebo maďarskej okupácie snažili sa akýmkoľvek spôsobom, najmä marením a potlačovaním oslobodeneckého boja slovenského a českého národa, predĺžiť. Za takéto osoby treba považovať najmä význačnejších politických činiteľov fašistického režimu, význačných činiteľov a funkcionárov akýchkoľvek fašistických spolkov a organizácií a ďalej tie osoby, ktoré úmyselne a vedome pomáhali v bankových, priemyselných, obchodných, pôdohospodárskych a podobných podnikoch a hospodárskych a ústavoch všetkého druhu nemeckému alebo maďarskému vedeniu vojny. Práve druhá časť tohto paragrafu sa vzťahovala aj na právnické osoby.

74 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914.

V tomto období sa ukázalo nevyhnutné opätovne spojiť organizácie českého a slovenského monopolu a už v novembri 1945 bolo vytvorené spoločné združenie Zväzu pre obchod s obilím v Prahe, Obilnej spoločnosti pre Slovensko v Bratislave a Výsadnej obilnej spoločnosti v Prahe pod názvom Obilné ústredie.⁷⁵

Akokoľvek úspešne sa činnosť OSS po usporiadaní pomerov v rokoch 1946–1947 rozvíjala, zmeny politickej situácie po februári 1948 zasiahli všetky sféry spoločenského života. Už 18. marca 1948 uvalilo Povereníctvo výživy svojim výmerom č. 412.018/1948-IV/2 na OSS národnú správu.⁷⁶ V rovnakom období bola uvalená dočasná národná správa aj na SOS.⁷⁷

Na základe zákona č. 278/1948 zo dňa 2. decembra 1948⁷⁸ vzniklo a od marca 1949 začalo svoju činnosť Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami. Vládny nariadením č. 316/1948 Zb.⁷⁹ boli 21. decembra 1948 vydané stanovy Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami. Toto ústredie malo výhradné právo na výkup poľnohospodárskych výrobkov nielen od samotných pestovateľov a chovateľov, ale aj od iných osôb, ktoré ich od nich nadobudli. Rovnako toto ústredie malo riadiť celý ďalší obeh, teda presnejšie výkup, skladovanie, spracovanie a rozdeľovanie poľnohospodárskych výrobkov.⁸⁰ Na Slovensku vyvíjalo Ústredie pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami svoju činnosť prostredníctvom na to osobitne zriadeného družstva, Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami so sídlom v Bratislave. Aj v tomto družstve, rovnako ako v samotnom ústredí, mal zo zákona štát zabezpečený dostatočný podiel prostredníctvom menovaných členov v jednotlivých orgánoch.⁸¹ Na základe § 11 zákona č. 278/1948 Zb.⁸² bola OSS spoločne s ďalšími tridsiatimi troma hospodárskymi podnikmi nariadením Ministerstva výživy č. 37/49 Sb. zo dňa 28. februára 1949 zrušená a všetky jej práva a záväzky

75 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Správa o činnosti Obilnej spoločnosti pre Slovensko v roku 1945.

76 Národná správa bola ešte upravená 2. apríla 1948 a 15. júna 1948. POZRI: ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972.

77 Dňa 20. mája 1948 výmerom č. I/6-10459/2-48, nahradená výmerom zo dňa 8. júla 1948 č. I/6-10469/4-1948 o národnej správe. Pozri ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914.

78 Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

79 Vládne nariadenie č. 316/1948 Zb. zo dňa 21. decembra 1948, ktorým sa upravujú právne pomery Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

80 Správnymi orgánmi Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami boli predseda a dvaja podpredsedovia, ktorých menovala vláda na spoločný návrh ministrov výživy a pôdohospodárstva, ďalej predstavenstvo, dozorná rada a valné zhromaždenie. Aj z tridsaťčlenného predstavenstva, okrem predsedu a dvoch podpredsedov, vláda na návrh rezortných ministrov menovala trinásť členov. V pätnásťčlennej dozornej rade bol počet vládou vymenovaných členov osem, vrátane predsedu. Takto si štát zabezpečil v Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami rozhodujúci vplyv, pričom prvýkrát to bolo podložené aj zákonom.

81 Fukasová, ref. 20, s. 172–173.

82 Zákon č. 278/1948 Zb. zo dňa 2. decembra 1948 o Ústredí pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami.

prešli na Ústredie pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami tzv. univerzálnou sukcesiou.⁸³ Všetky právomoci, záväzky aj podlžnosti OSS prešli na ústredie. Všetci koncesionári OSS, pokiaľ to neodporovalo stanovám Ústredia pre hospodárenie s pôdohospodárskymi výrobkami, sa stali jeho členmi bez členskej prihlášky. Toto zlúčenie prebehlo bez likvidácie. Dňa 11. novembra 1949 bola OSS vymazaná z Firemného registra Krajského súdu v Bratislave.⁸⁴

Slovenská obilná účastinná spoločnosť pod národnou správou bola vyhláskou Ministerstva vnútorného obchodu č. 1958/49 zo dňa 19. augusta 1949 s účinnosťou odo dňa 30. júna 1949 znárodnená zoštátnením a jej majetková podstata bola vyhláskou Ministerstva výživy č. 2037/49 zo dňa 19. septembra 1949 prenechaná Družstvu pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami podľa účtovného zostatku ku dňu 30. júnu 1949.⁸⁵

* * *

V Slovenskom národnom archíve sú uložené dokumenty týkajúce sa obilného monopolu v archívnom fonde nazvanom Obilná spoločnosť pre Slovensko, 1939–1949. Podľa evidenčného listu má tento archívny fond rozsah 322 bežných metrov,⁸⁶ takže ide rozsahom o väčší archívny fond. Dokumenty z činnosti OSS boli do Slovenského národného archívu prevzaté jeho právnym predchodcom ešte v šesťdesiatych rokoch 20. storočia, konkrétne 29. 4. 1962, pod prírastkovým číslom 448, avšak kvôli nedostatku archívnych skladov ostali dokumenty aj naďalej uložené v priestoroch budovy na dnešnom Námestí SNP č. 14.⁸⁷ Fyzický stav fondu bol vyhodnotený ako zachovalý a v poznámke je uvedené, že: „Fond sčasti obsahuje aj spisy svojho právneho nástupcu – Krajského výkupného podniku v Bratislave.“⁸⁸

V roku 2013 začali v Slovenskom národnom archíve práce na sprístupnení tohto archívneho fondu bádateľskej verejnosti. Aj napriek presnému názvu a časovému ohraničeniu archívneho fondu OSS sa sprístupňovanie muselo začať triedením na archívne fondy, pretože išlo o archívne dokumenty zabalené v balíkoch, previazané špagátom, prípadne tzv. „gurtňou“.

Pri triedení archívnych dokumentov sme narazili na niekoľko nezrovnalostí. V prvom rade archívne dokumenty pochádzajúce z činnosti OSS sú premiešané s archív-

83 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, žiadosť Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, družstvo s ručením obmedzeným v Bratislave o poznačenie zániku firmy Obilná spoločnosť pre Slovensko v Bratislave a prevodu jej práv a záväzkov na DHPV.

84 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 972, Výmaz firmy.

85 ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 914.

86 Podľa evidenčného listu archívneho fondu je v tomto množstve zahrnutých 896 balíkov prevažne spisového materiálu, 443 úradných kníh, avšak reálne sú vo fonde aj knihy pomocné, 16 archívnych škatúl osobných spisov zamestnancov OSS, ktoré boli do archívu prevzaté v roku 2001 spoločne s osobnými spismi iných družstevných a hospodárskych inštitúcií, napríklad aj SOS.

87 Kolegami archivármi bol tento depot nazývaný aj „Pod Slovanom“, keďže neskôr tam pôsobilo kino Slovan.

88 Slovenský národný archív (ďalej len SNA), Evidenčný list archívneho fondu – zbierky č. 267, Obilná spoločnosť pre Slovensko.

nými dokumentmi Slovenskej obilnej účastinnej spoločnosti v Bratislave 1934–1949. Archívny fond pochádzajúci z činnosti SOS by sme až dosiaľ v zozname archívnych fondov Slovenského národného archívu hľadali márne.⁸⁹ Nielen z vyššie uvedeného, ale aj zo samotných archívnych dokumentov, ktoré majú vlastné odtlačky prezentačnej pečiatky a iné rozlišovacie znaky, jednoznačne vyplýva, že archívny fond SOS 1934–1949 a archívny fond OSS 1939–1949 sú dva samostatné fondy, i napriek tomu, že obidve spoločnosti boli komplikovane poprepájané. Odlišný je osud archívnych dokumentov týchto spoločností po roku 1949, pretože SOS bola poštátnená a zrušená, ale OSS aj so všetkými záväzkami prevzalo Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami. Podobným spôsobom Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami prevzalo aj ostatné družstevné organizácie, ktorých archívne fondy sa nachádzajú, resp. mali by sa nachádzať v Slovenskom národnom archíve. Práve táto nešťastná „*univerzálna sukcesia*“ a ďalšia, i keď len krátka existencia družstevných a hospodárskych podnikov pod správou Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, ale i archívna manipulácia spojená s viacnásobným sťahovaním archívnych dokumentov, kým sa dostali do dnešných depotov Slovenského národného archívu, spôsobila, že pod hlavičkou archívneho fondu OSS sa nachádzajú aj dokumenty z činnosti ďalších inštitúcií. Archívne fondy väčšiny z nich sú tiež, zväčša nespracované a v balíkoch, súčasťou archívneho komplexu oddelenia nových fondov⁹⁰ Slovenského národného archívu. Avšak objavili sme tu aj archívne dokumenty z činnosti inštitúcií, ktorých fondy sa v SNA nenachádzajú. Celkovo ide zatiaľ o viac ako tri desiatky celkov rôzneho rozsahu, ktoré majú jednoznačné znaky samostatných, resp. iných archívnych fondov:

- Obilná spoločnosť pre Slovensko 1939–1949
- Slovenská obilná účastinná spoločnosť v Bratislave 1939–1949
- Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami 1945–1953
- Krajský výkupný podnik Bratislava 1953–1960
- Najvyšší úrad pre zásobovanie 1942–1945
- DOVUS – slovenská dovozná a vývozná účastinná spoločnosť 1939–1949
- Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladísk 1925–1948
- Povereníctvo SNR pre zásobovanie a výživu 1960–1968
- Zbor povereníkov 1945–1960
- Slovenské mlynárske družstvo 1937–1948
- Zväz mliekarských družstiev 1930–1950
- FRUTEX, ovocinárske a záhradnícke družstvo 1946–1949
- Ministerstvo dopravy a verejných prác 1938–1945

89 V SNA sa nachádzajú osobné spisy zamestnancov SOS v rozsahu 1,75 bm (14 škatúl), ktoré boli prevzaté v roku 2001 spoločne s osobnými spismi iných družstevných a hospodárskych inštitúcií.

90 Od 1. novembra 2015 sa v dôsledku reorganizácie siete štátnych archívov na Slovensku na podklade novely zákona 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach oddelenie nových fondov včlenilo do 2. oddelenia spracovania archívnych dokumentov SNA.

- Najvyšší kontrolný dvor 1939–1952
- Bryndziarsky a mliekarský syndikát 1936–1947
- Družstvo hospodárskych liehovarov 1934–1947
- Povereníctvo informácií a osvety 1945–1960
- Povereníctvo obchodu 1949–1960
- Povereníctvo potravinárskeho priemyslu 1945–1960
- Hlinkova slovenská ľudová strana 1921–1945
- Združenie advokátov Slovákov
- Bratislavská burza
- SLOVPOL (SLOVDOB)
- Transdanubia
- ASANA
- Centralherba Malacky
- Obchodná spoločnosť s.r.o.
- Komunistická strana Slovenska
- Ministerstvo štátnej kontroly
- Družstvo pre zahraničný obchod s mäsom
- Slovenské mliekarské družstvo
- Paprikový syndikát
- Zväz roľníckych strojových družstiev
- Iné, dosiaľ neurčené archívne súbory

Okrem týchto archívnych celkov sme z dokumentov vytriedili aj väčšie množstvo rôznych dokumentačných materiálov, ako prospekty, letáky, vestníky, brožúry, noviny, časopisy, ročenky a i., vhodných pre zaradenie do Zbierky dokumentácie, resp. do knižnice Slovenského národného archívu. Približne jedna tretina všetkých dokumentov bola z archívneho fondu vyradená, keďže išlo o písomnosti bez trvalej historickej a dokumentárnej hodnoty. Najväčšiu časť vytriedeného „skartu“ tvorila tzv. denná pošta, čiže kópie odpovedí všetkých vybavených spisov, z ktorej sme nechali len vzorku z každého ročníka. Tieto kópie odoslanej pošty sa vo fonde zachovali dokonca až v troch farebných prevedeniach, v modrej, bielej a ružovej. Okrem toho išlo najmä o dokumenty z činnosti učtárne, poškodené archívne a úložné obaly a iné.

Až dosiaľ sa nám nepodarilo v archívnych dokumentoch objaviť pôvodný registratúrny plán a registratúrny poriadok, podrobnú organizačnú štruktúru, prípadne iné dokumenty, na základe ktorých by bolo možné usporiadať archívne dokumenty pochádzajúce z činnosti OSS a SOS podľa pôvodného registratúrneho systému.⁹¹

---

91 Aj archívny fond Výsadnej obilnej spoločnosti, ktorý je uložený v Národnom archíve v Prahe, je usporiadaný len na základe vecných skupín vychádzajúcich z činnosti spoločnosti, keďže ani českým kolegom sa nepodarilo z archívnych dokumentov zrekonštruovať pôvodnú registratúru Výsadnej obilnej spoločnosti. Pozri Janderová, Helena. Výsadní obilní společnost 1932–1947. Inventár, č. pomôcky 1018, Národní archiv Praha, 1966, 61 s.

Kedže zatiaľ vo fonde stále prebieha len triedenie, veríme, že sa nám nakoniec aspoň približne podarí túto organizačno-štruktúrnú schému usporiadania archívneho fondu vytvoriť a použiť.

Celkom náhodne, pri sťahovaní registratúry Slovenského národného archívu, sme však objavili síce nedatované, ale pomerne podrobné oznámenie o zriadení centrálného archívu OSS. Podľa tohto usmernenia bol centrálny archív OSS zriadený v zmysle §§ 29 a 30 obchodného zákona (zákonného článku XXXVII z roku 1875), na základe ktorého bol každý obchodník aj obchodná spoločnosť povinná všetky doručené obchodné listiny, i odoslané listy uschovávať po dobu 10 rokov. Ako uvádza spomínané usmernenie: „*Aby bolo účinené žiadost' tomuto ustanoveniu a súčasne, aby bolo zaistené dlhodobé a systematické uloženie všetkých spisov, zriaďuje sa v rámci sekretariátu centrálny archív OSS.*“⁹²

Pre organizáciu tohto archívu boli stanovené podrobné smernice. Archív sa skladal z dvoch hlavných častí:

- 1) z archívu odoslanej pošty, ktorý obsahoval už spomínané kópie listov odoslaných OSS a bol spoločný pre všetky oddelenia,
- 2) zo všeobecného archívu, ktorý obsahoval všetok spisový materiál vybavených záležitostí, to znamená prijaté listy, rôzne hlásenia, doklady a vybavenia. Všetky tieto spisy sa najprv zakladali na jednotlivých oddeleniach a až 6 mesiacov po uplynutí príslušného kalendárneho roku boli presunuté do centrálného archívu na dlhodobé uloženie. Vedľajšou funkciou archívu však podľa nariadenia malo byť aj skladovanie všetkých ostatných písomností, ktoré jednotlivé oddelenia už nepotrebovali.

Na základe archívnych dokumentov OSS nachádzajúcich sa v Slovenskom národnom archíve je zrejmé, že tento systém archivácie sa skutočne aj v praxi používal. Pri sprístupňovaní archívnych dokumentov OSS a sčasti, najmä po roku 1939, aj dokumentov SOS sa stretávame s už spomínanou odoslanou dennou poštou. Podľa usmernenia sa každý list odoslaný z OSS mal písať najmenej v troch kópiách. V modrej, ktorá sa mala zakladať do archívu oddelenia, v ružovej, ktorú posielali do centrálného archívu, kde ich archivár každý deň zozbieral zo všetkých oddelení. Tieto kópie zviazal v obale a vznikla už spomínaná denná pošta, ktorú ukladali zo všetkých oddelení spoločne podľa dní. Posledné biele kópie odídenej pošty všetkých oddelení sa mali v centrálnom archíve ukladať vecne podľa abecedy a tvoriť tak vlastný archív odchádzajúcej pošty. Práve tieto biele kópie sa však v archívnom fonde zachovali len torzovite.

Vo všeobecnom archíve OSS mali byť uložené vybavené spisy jednotlivých oddelení spoločnosti postúpené po uplynutí 6-mesačnej lehoty do archívu k dlhodobému, prípadne i trvalému uloženiu. Obsahom všeobecného archívu mali teda

92 SNA, OSS, Oznámenie o zriadení centrálného archívu OSS, nespracované.

byť akési „mediarchívy“ jednotlivých oddelení OSS. Všetky oddelenia sa mali pri vybavovaní spisov riadiť smernicami, ktoré im prikazovali vyhradiť si zo svojich úradných miestností jednu a v nej ukladať všetok spisový materiál vybavených záležitosť oddelenia. Za vybavenú záležitosť mali pokladať „záležitosť, s ktorou práca už bola po každej stránke ukončená.“ Zakladanie spisov do „mediarchívu“ sa malo diať na základe systému:

- a) podľa kalendárnych rokov tak, aby spisy jedného roku boli v každom oddelení založené spoločne a tvorili samostatný celok oddelený od spisov z iných rokov. Na konci každého roku sa archív oddelenia uzavrel a založil sa nový. Po mesiacoch sa archívy jednotlivých oddelení odovzdali do centrálného archívu, kde ich archívár mal ukladať tak, aby spisy jednotlivých oddelení vo všetkých rokoch boli sústredené spoločne. Všetky spisy mali byť v podacom protokole pri prevzatí do centrálného archívu archívárom označené „ad acta“.
- b) podľa abecedy tak, že pre každé písmeno mal byť „podľa predvídavej potreby“ určený zaraďovač. Na tieto účely sa nielen v tom čase, ale ešte i dnes používali lepenkové zakladače s kovovým uzáverom, ktorý mal umožniť vkladanie a vyberanie spisov v ktorejkoľvek časti zakladača. Každý archívár, ktorý sa už stretol s dobre „odležanými“ zakladačmi, vie oceniť tento spôsob archivácie spisov. Abecedný systém ukladania sa riadil pri odoslaných listoch prvým písmenom adresáta (firmy), pri doručených listoch samozrejme prvým písmenom odosielateľa, pri dokladoch a preukazoch prvým písmenom osoby, prípadne firmy, na ktorej meno bol tento doklad vystavený. Firmy, s ktorými bola OSS v dennom alebo častejšom kontakte, ako napríklad Zväz hospodárskych družstiev, SOS, Slovenské mlynárske družstvo, rôzne banky, ministerstvá atď., mali vedené samostatné zakladače.
- c) podľa časového hľadiska tak, že spisy jednej firmy, ktoré podľa hore uvedeného boli pohromade, sa zakladali od najstarších po najnovšie, pričom pri kópiách odoslaných listov bol smerodajný dátum napísania, pri prijatých listoch, dokladoch, hláseniach a iných došlých spisoch dátum doručenia do OSS na základe odtlačku prezenčnej pečiatky a jej dátumu.

Výnimku z tohto pomerne jednoduchého systému zakladania spisov tvorili:

1. spisy obchodných záležitostí. Obchodné oddelenie viedlo register obchodných záležitostí, kde každej veci bolo pridelené vlastné registračné číslo a mala byť sústredená v samostatnom viditeľne očíslovanom obale. V tomto prípade sa teda obchodné spisy neukladali podľa abecedy, ani dátumu, ale podľa registračných čísel, pričom však aj tu mal platiť systém zakladania podľa jednotlivých rokov a v júli nasledujúceho roku mali byť riadne odovzdané do centrálného archívu spoločnosti.
2. žaloby a trestné záležitosti právneho oddelenia sa mali po vybavení ukladať v osobitnom, tzv. právnom archíve, a to vecne vo fascikloch označených číslom, pod ktorým bola konkrétna vec vedená aj v registri právneho oddelenia. Kvôli eviden-

- cii si malo právne oddelenie viesť samostatnú registračnú knihu. Aby však zostali zrejmé súvislosti medzi číslami podacieho protokolu a registračnými číslami registra právneho oddelenia, mali sa na vnútornej strane fascikla poznačiť protokolarne čísla všetkých došlých listov a dokladov daných do obalu. Postup každoročného odovzdávania spisov do archívu bol však ten istý ako pri iných oddeleniach.
3. spisy, ktoré vzhľadom na ich zvláštny tvar nebolo možné uložiť do bežne používaných zaraďovačov, sa mali ukladať vo vhodných obaloch a bolo ponechané na konkrétnych oddeleniach akým systémom. V tomto prípade išlo najmä o rôzne hlásenia, tlačivá, ale i osobné spisy a i.
  4. dôležité listiny, zápisnice, cenné listiny, účtovné doklady a podobné svojou povahou jedinečné a dôležité dokumenty ostali natrvalo v príslušných oddeleniach spoločnosti a nedávali sa do centrálného archívu.

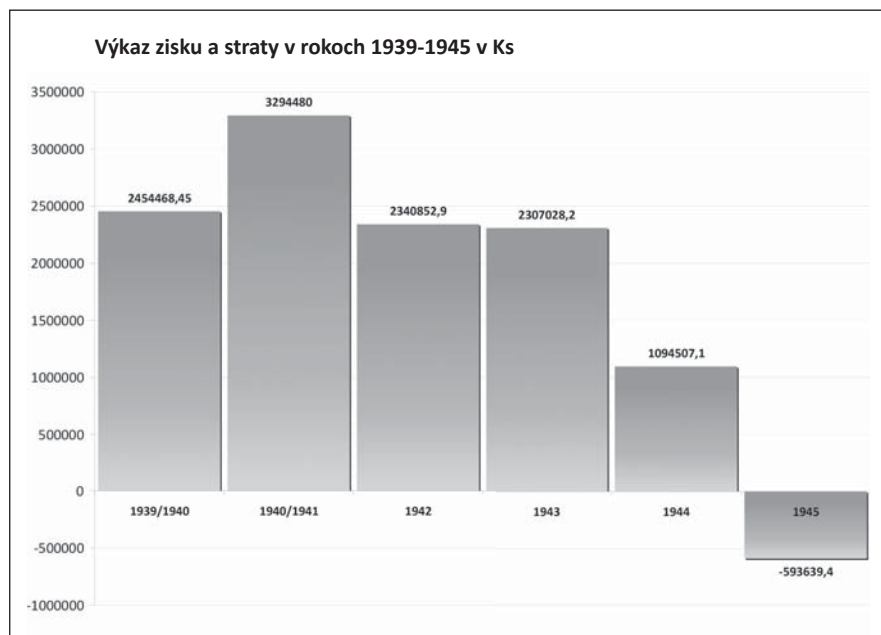
Prístup do archívu OSS mali mať len zamestnanci OSS, ale len v naozaj nutných prípadoch. Ako uvádza spomínané usmernenie, malo to byť „...čo najmenej“. Vyžiadať si dokumenty uložené v archíve mohol len prednosta oddelenia alebo ním poverená osoba formou žiadanky, všetky výpožičky mali byť vedené v zvláštnej knihe vydaných spisov a museli byť vrátené späť v lehote 3 dní. Po vecnej stránke mal byť centrálny archív vybavený potrebným zariadením, ale i bezpečnostnými opatreniami, ktoré okrem železných mreží zahŕňali napríklad aj zákaz fajčiť. Po stránke personálnej mal byť archív zabezpečený jedným starším úradníkom, ktorý mal byť ako vedúci archívu a jednou pridelenou silou, pričom podliehali sekretariátu OSS. Prechodne mal byť archív odchádzajúcej pošty umiestnený v miestnosti na prízemí a centrálny archív bol v miestnosti bývalého krytu v suteréne.

Sprístupňovanie archívnych fondov Obilného monopolu na Slovensku, presnejšie fondov OSS a SOS v Slovenskom národnom archíve pokračuje. Po získaných skúsenostiach po roztriezení pôvodného fondu OSS navrhujeme však ihneď nepokračovať v jeho ďalšom sprístupňovaní, teda neusporiadať a neinventarizovať, ako je to zaužívané, ale najskôr roztriediť aj ostatné archívne celky (fondy) hospodárskeho charakteru, ktoré sa nachádzajú v Slovenskom národnom archíve zväčša v balíkoch. Je oprávnený predpoklad, že rovnako ako pôvodný archívny fond OSS budú vzájomne premiešané. Medzi takéto archívne fondy zaraďujeme Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami, ktoré prevzalo agendu OSS po jej zániku, ale aj agendu ďalších hospodárskych spoločností a družstiev. Práve v tomto archívnom fonde predpokladáme časť archívnych dokumentov SOS, OSS, ale aj Krajský výkupný podnik a iných. Ďalšie fondy, ktoré pravdepodobne obsahujú dokumenty iných fondov (vrátane archívnych dokumentov OSS a SOS) sú Zväz hospodárskych družstiev a verejných obilných skladíšť a Najvyšší úrad pre zásobovanie. Na zväženie ostáva aj archívny fond DOVUS – slovenská dovozná a vývozná účastinná spoločnosť, ktorý svojim veľkým rozsahom nekorrešponduje s predpokladaným množstvom dokumentov pre takýto podnik a práve spolupráca s inými družstevnými a hospodárskymi celkami naznačuje možnú prítomnosť

iných dokumentov. Možno sa nám pri tejto činnosti podarí objaviť aj archívny fond pochádzajúci z činnosti NUPOD – Nákupnej ústredne potravných družstiev v Bratislave, ktorá pôsobila ako celoslovenská centrála pre svojpomocné potravné družstvá v rokoch 1934 až 1948, keď bola „fúzaná“ do Velkodistribučného podniku. V Slovenskom národnom archíve sa takýto archívny fond nenachádza a až dosiaľ sa nám nepodarilo zistiť, že by bol v opatere inej archívnej inštitúcie. Snáď s trochu neprimeranou mladickou naivitou stále veríme, že tieto archívne dokumenty sa vyhli zničeniu a sú len niekde, možno i priamo v Slovenskom národnom archíve, dobre skryté.

Navrhovaný postup, teda najskôr roztriediť všetky dokumenty hospodárskeho charakteru z prvej polovice 20. storočia na samostatné fondy a až potom pokračovať ich usporiadaním a inventarizovaním, pokladáme za najvhodnejší spôsob, ako sa dá predísť situáciám, keď ku sprístupnenému archívnemu fondu musí pribudnúť množstvo dodatkov, ktoré svojim rozsahom niekedy prevýšia aj pôvodný archívny fond. Veríme, že aj keď takýto dnes už nie úplne štandardný postup pri sprístupňovaní archívnych fondov v blízkej dobe prinesie bádateľom skôr menej spracovaných archívnych fondov, v dlhšom časovom horizonte ich počet bude rovnaký a kvalita oveľa vyššia.

Graf č. 1: Hospodárenie Obilnej spoločnosti pre Slovensko v rokoch 1939–1945⁹³

⁹³ Graf vytvorený na základe zápisníc z valných zhromaždení Obilnej spoločnosti pre Slovensko v rokoch 1940–1946. Pozri ŠA BA, KS BA, Firemný register, kart. 971.

Getreidemonopol in Archivadokumenten des Slowakischen Nationalarchivs

Im ersten Teil der Studie wird die Wirtschaftslage in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit dargestellt. Die Annahme des Regierungsbeschlusses Nr. 137/1934 über die Regelung des Handels von Getreiden, Mehl und Mehlprodukten sowie einigen Futterprodukten, der auch als Getreidemonopol bezeichnet wurde, wirkte sich in den 1930er Jahren in der Landwirtschaft am stärksten aus. Das Ziel des Getreidemonopols war es, den Absatz und die Preise für das einheimische Getreide zu sichern und zu bestimmen, aber auch den Handel mit Mehl, Mehlprodukten und einigen Futtermitteln zu regeln. Außerdem wurden mittels des Getreidemonopols die Organisationen genau festgelegt, die mit den entsprechenden Aufgaben beauftragt wurden und in einer Handelsorganisation vereint waren – in der Tschechoslowakischen Getreidegesellschaft, die als Monopolisierte Getreidegesellschaft bis 1948 existierte, als die tschechoslowakische Wirtschaft von umfangreichen Veränderungen betroffen wurde.

Im zweiten Teil widmet sich die Verfasserin der Umsetzung des Getreidemonopols auf dem Gebiet der Slowakei. Sie stellt die Entstehung, Stellung und Tätigkeit der Slowakischen Getreide-Aktiengesellschaft in Bratislava im Jahr 1934 dar sowie die Veränderungen nach dem Zerfall der Tschechoslowakei im Jahr 1939 und die Entstehung der Getreidegesellschaft für die Slowakei mit dem Sitz in Bratislava und ihre gegenseitigen Beziehungen.

Der abschließende Teil der Studie bringt eine kurze Analyse der Archivadokumente im Slowakischen Nationalarchiv, die aus den am Getreidemonopol in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in der Slowakei beteiligten Einrichtungen stammen. Die Autorin beurteilt ihren Zustand, die ursprüngliche und vorgeschlagene Struktur und Ausgangspunkte für die Erschließung für die Fachöffentlichkeit.

Corn monopoly in the archive documents of the Slovakian National Archives

The first part of the study clarifies the economic situation in the inter-war Czechoslovakia. The passing of Government Ordinance No. 137/1934 Coll., on regulation of trade with corn, flour and mill and animal feed products, known as Corn Monopoly Act, had presumably the greatest impact on field agriculture. The goal of the corn monopoly was to regulate the market and prices of the domestic corn, to rectify the trade with flour, mill and animal feed products. The Act also contained an exact definition of those organisations charged with execution of control task and grouped in a joint organisation – Czechoslovak Corn Society that survived as Privileged Corn Society until 1948 when the Czechoslovak economy was subjected to important changes.

The second part deals with implementation of corn monopoly in Slovakia, the establishment, position and working of the Slovakian Corn Society in Bratislava in 1934, with the changes after disintegration of Czechoslovakia in 1939 and establishment of Corn Society for Slovakia in Bratislava, with relation of both societies and their position.

The conclusion of the study brings a concise analysis of archive documents on activity of Corn Monopoly organisations in the first half of 20th century in Slovakia that are kept in Slovakian National Archives. It considers its status, the original and proposed organisational structure as well as possibilities in making the documents accessible for general public.